

СУБ'ЄКТИ ФОРМУВАННЯ ПАРТНЕРСЬКИХ ВЗАЄМИН ПІДЛІТКІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Сімсїт І. І.

*аспірант кафедри теорії та історії педагогіки
Київський університет імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-7503-6196
i.korabelska.asp@kubg.edu.ua*

Ключові слова: *партнерські взаємини, підлітки, суб'єкти, педагог, педагогіка партнерства.*

Роль суб'єктів розвитку партнерських взаємин є визначальною для дітей підліткового віку з огляду на те, що в цей період у людини відбувається становлення великої кількості рис та навичок особистісної ідентичності, закладаються передумови соціалізації, партнерських відносин, необхідні для самостійного дорослого життя, кар'єрного росту тощо. З огляду на це можна відмітити актуальність вивчення наукових підходів щодо складу і характеристик суб'єктів сприяння розвитку партнерських взаємин підлітків в освітньому середовищі. Мета статті – систематизувати суб'єкти і напрями, за якими вони сприяють формуванню партнерських взаємин підлітків в освітньому середовищі. Вивчення досліджуваної проблеми здійснюється із використанням низки загальнотеоретичних та аналітичних методів. Серед цих методів використано такі: метод систематизації, необхідний для формування системного огляду вказаного напрямку та вивчення проблеми складу суб'єктів та напрямів, завдяки яким забезпечується формування досліджуваного процесу в умовах освітнього середовища; метод порівняльного аналізу, за допомогою якого проведено зіставлення поглядів авторів на вказану проблему, визначення відмінних та схожих підходів до оцінки. Виявлено, що суб'єктами вказаної категорії можуть виступати як педагоги шкільного освітнього середовища, так і підлітки, які навчаються та взаємодіють між собою. Серед основних напрямів сприяння розвитку даного феномену з боку названих суб'єктів виокремлено такі: конструктивістський розвиток, який забезпечується педагогом і включає три фази, які змінюються залежно від розвитку операційно-діяльнісного складника прояву даного процесу з боку партнерів-учнів; напрям розвитку педагогіки партнерства на рівні «педагог-учень» із застосуванням мотиваційно-ціннісного та операційно-діяльнісного складників; напрям розвитку толерантності, яка є складовою частиною мотиваційно-ціннісного компоненту даного феномену; напрям активізації особистісної характеристики, якою є соціалізація, що забезпечує розвиток мотиваційно-ціннісного, когнітивного та операційно-діяльнісного компонентів партнерських взаємин підлітків; напрям створення рефлексивних умов партнерських взаємин.

SUBJECTS OF FORMATION OF PARTNERSHIP RELATIONS OF ADOLESCENTS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE SECONDARY EDUCATION INSTITUTION

Simsit I. I.

Postgraduate Student at the Department of Theory and History of Pedagogy

Borys Grinchenko Kyiv University

Bulvarno-Kudriavska str., 18/2, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-7503-6196

i.korabelska.asp@kubg.edu.ua

Key words: *partnerships, teenagers, subjects, teacher, pedagogy of partnership.*

The role of the subjects of partnership development is decisive for adolescents, given that in this period a person develops a large number of traits and skills of personal identity, lays down the prerequisites for socialization, partnership, necessary for independent adult life, career growth, etc. Given the above, we can note the relevance of the study of scientific approaches to the composition, characteristics of the subjects of promoting the development of partnerships between adolescents in the educational environment. The purpose of the article is to systematize the subjects and areas in which they contribute to the formation of partnerships between adolescents in the educational environment. The study of the researched problems is carried out using a number of general theoretical and analytical methods. It is established that among the following methods used: the method of systematization is necessary for the formation of a systematic review of this area, in particular, the study of the problem of subjects and areas, which ensures the formation of the research process in the educational environment; method of comparative analysis, which is used to compare the views of the authors on these issues, to identify different and similar approaches to evaluation. It was found that the subjects of this category can be both teachers of the school educational environment and adolescents who learn and interact. It is proved that among the main directions of promoting the development of this phenomenon by these subjects are identified, in particular, the following: constructivist development, which is provided by the teacher and includes three phases that change depending on the development of operational components of this process by student partners ; direction of development of partnership pedagogy at the level of teacher-student with the use of motivational-value and operational-activity components; the direction of development of tolerance, which is a component of the motivational and value component of this phenomenon; the direction of activation of the personal characteristic socialization which provides development of motivational-value, cognitive and operational-activity component of partner relations of teenagers; the direction of creating reflective conditions of partnership.

Постановка проблеми. Становлення успішних партнерських взаємин між підлітками в умовах шкільного освітнього середовища відбувається завдяки сприянню з боку інших суб'єктів, які є значущими для дітей зазначеної вікової категорії. Визначення переліку та характеристик забезпечення зазначеними суб'єктами формування даного процесу серед підлітків дозволить на теоретичному рівні окреслити ознаки суб'єктної дії, яку потрібно досліджувати під час вивчення вказаного феномену. Роль суб'єктів розвитку

партнерських взаємин є визначальною для дітей підліткового віку з огляду на те, що в цей період у людини відбувається становлення великої кількості рис та навичок особистісної ідентичності, закладаються передумови соціалізації, партнерських відносин, необхідні для самостійного дорослого життя, кар'єрного росту тощо. Отже, можна зазначити актуальність вивчення наукових підходів стосовно складу суб'єктів та характеристик напрямів сприяння формуванню партнерських взаємин підлітків в освітньому середовищі.

У положеннях підходу В. Панюшкіна [5] виокремлено суб'єкт сприяння формуванню даного феномену – педагога, а також вказано, що основним напрямом його дії є конструктивістський підхід із застосуванням операційно-діяльнісного та когнітивного компонентів. Питання участі такої категорії суб'єктів, як педагоги шкільного освітнього середовища, в системі формування даного феномену вивчалися О. Кравченко [3] в рамках розвитку педагогіки партнерства на рівні «педагог-учень» в контексті становлення мотиваційно-ціннісного та операційно-діяльнісного компонентів. Також потрібно відзначити підхід С. Юдакіної [8], Ю. Богинської, Т. Байрак [1], В. Хрипун [6], які розглядають у якості суб'єктів розвитку даного процесу педагогів через призму педагогіки партнерства (на рівні «педагог-учень» у контексті створення толерантного середовища як основи розвитку досліджуваного феномену). Слід відзначити наукові розвідки Л. Огородової [4], в рамках яких також вказано на педагогів як на суб'єктів становлення партнерських взаємин підлітків, які забезпечують розвиток даного процесу завдяки активізації такої особистісної характеристики, як соціалізація. Г. Шигабетдиною [7] виділено підлітків як суб'єктів формування вказаного феномену в межах міжособистісної взаємодії в рамках застосування рефлексивних умов поведінки. Попри існування певних наукових напрацювань в даній сфері, існує потреба у систематизації складу суб'єктів та напрямів сприяння розвитку партнерських взаємин підлітків в освітньому середовищі.

Мета статті – систематизувати суб'єкти та напрями сприяння розвитку партнерських взаємин підлітків в освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо склад суб'єктів та напрямів, завдяки яким забезпечується формування досліджуваного явища в умовах освітнього середовища, керуючись поглядами науковців на зазначену проблему.

У дослідженні В. Панюшкіна [5] визначається, що важливим суб'єктом формування партнерських взаємин, який забезпечує конструктивістський розвиток вказаного процесу, є педагог шкільного середовища. Дослідник розглядає процес формування партнерських взаємин через призму синонімічного поняття партнерства на рівні педагога та учня. Як стверджує автор, конструктивістська діяльність педагога в контексті формування партнерства з учнем включає три фази становлення даного процесу, які змінюються залежно від розвитку операційно-діяльнісного складника прояву діяльності з боку партнерів-учнів. Серед вказаних фаз автор виокремлює такі:

1) фазу, пов'язану із залученням учнів до навчальної діяльності, що пов'язана з розвитком

операційно-діяльнісного та когнітивного компонентів. Вказана фаза, за твердженням дослідника, включає такі складники: розподіл дій між педагогом та учнем; імітаційні дії учня в контексті виконання певного завдання; наслідувальні дії учня в контексті виконання певного завдання;

2) фазу розвитку динаміки партнерської взаємодії, яка зумовлена узгодженням діяльності учня і педагога. Вказана фаза передбачає такі етапи: дії учня, які регулюються самостійно з урахуванням узгодження з педагогом-партнером; дії учня, які організовуються самостійно з огляду на узгодження з педагогом-партнером; дії учня, які ініціюються учнем за узгодження та обговорення із педагогом-партнером;

3) фазу партнерства у вдосконаленні оволодіння навчальною діяльністю. Рівноправне партнерство, за твердженням автора, в даній моделі спільної діяльності педагога та учня є результатом розвитку та становлення продуктивної взаємодії.

Аналізуючи зміст фаз формування партнерських взаємин на рівні «педагог-учень», поданих в дослідженні В. Панюшкіна, можемо відзначити чіткий орієнтир поглядів автора на те, що даний процес відбувається завдяки використанню операційно-діяльнісного та когнітивного компонентів. Вказані компоненти формуються як елемент партнерських взаємин учнів, що сприяє розвитку аналогічних процесів з підлітками за схожою схемою. Відповідно, В. Панюшкін при визначенні педагога як ключового суб'єкта формування даного феномену акцентує увагу на тому, що основним напрямом розвитку є конструктивістська діяльність, що включає становлення операційно-діяльнісного та когнітивного компонентів.

Як зазначає О. Кравченко [3, с. 17], педагог є первісним регулятором розвитку досліджуваного процесу в контексті створення мотиваційних умов його становлення у разі налагодження партнерства між педагогом та учнем. Дослідник, як і більшість авторів, не розрізняє понять «партнерські взаємини», «партнерська взаємодія», «партнерство». О. Кравченко, хоча і посилається на те, що основними напрямками в рамках формування даного процесу є мотиваційні (мотиваційно-ціннісні) компоненти, однак говорить про операційно-діяльнісний компонент. Зокрема, автор виділяє такі напрями сприяння формуванню даного процесу з боку педагога:

1) позбавлення учня-партнера страхів щодо певної спільної діяльності (навчання, вивчення певних предметів, підготовки до конкурсів, заходів, акцій навчального, соціального характеру). У разі втрати страхів щодо подолання певних перешкод психологічного, комунікативного характеру, страхів стосовно невпевненості у власних знаннях та навичках учень-партнер за умов

набуття відповідного досвіду та необхідних знань, навичок може самостійно використовувати вказаний захід для підтримки партнерів-учнів;

2) переконання учня-партнера в перспективі успіху в певній спільній діяльності (навчання, вивчення певних предметів, підготовки до конкурсів, заходів, акцій навчального, соціального характеру). Вказаний захід пов'язаний з доведенням учителем-партнером до свідомості учня інформації про те, що існує перспектива та можливість у разі наявних особистих ресурсів і прикладання певних зусиль вирішити відповідні завдання;

3) здійснення заходів прихованого інструктажу. Побудова партнерської взаємодії в контексті скеровування до вірних рішень не через авторитаризм, а із застосуванням таких переконань, які б сприймалися як партнерська порада, щоб учень-партнер приймав пораду і повністю поділяв її або вважав, що прийняв рішення самостійно з певним орієнтиром на бачення учителя. Інструктаж може формулюватись таким чином, щоб учень-партнер міг надалі сам створювати системну схему дій та заходів, необхідних для забезпечення певних цільових орієнтирів;

4) використання учителем мотиваційних заохочень, пов'язаних з переконанням учня-партнера в корисності його діяльності для друзів, однокласників, членів команди;

5) доведення до свідомості учня-партнера ідеї персональної винятковості останнього. Вказаний захід, на наш погляд, сприятиме підвищенню рівня самооцінки учня-партнера, розвитку вміння використовувати аналогічний досвід підкреслення особистих переваг як аргумент до дії в партнерській взаємодії з підлітками;

б) здійснення мобілізації активності учня-партнера через прийоми переконання, конструктивного педагогічного навіювання тощо. Вказаний захід, на нашу думку, передбачає стимулювання діяльності через заохочення, переконання, використання вдалих прикладів власного досвіду або досвіду значущих людей для учня-партнера.

Усі вищезазначені напрями проходження даного процесу, на наш погляд, пов'язані як з мотиваційно-ціннісним, так і з операційно-діяльнісним складниками. Необхідно зазначити, що автор, як і В. Панюшкін, чітко доводить, що педагог є ключовим суб'єктом формування партнерських взаємин підлітків.

С. Юдакіна [8] розглядає партнерські взаємини через синонімічне поняття «паритетна взаємодія». Як вказує авторка, даний процес формується завдяки допомозі педагога, який завдяки створенню толерантного середовища в умовах школи забезпечує розвиток навичок партнерських взаємин у учнів. Напрямок толерантності є складовою частиною мотиваційно-ціннісного компонента, який виступає як елемент партнерських взає-

мин підлітків. Серед основних складників толерантного середовища як частини партнерських взаємин підлітків в школі авторка виділяє такі: 1) педагогічну підтримку школярів у сенсопошуковій діяльності щодо формування толерантності; 2) етичний захист підлітків; 3) створення сприятливого емоційного фону в етичному захисті; 4) введення в шкільне освітнє середовище інноваційних, творчих заходів, до яких залучаються однолітки, які стають партнерами та націлюються на подальшу участь у них і розвиток партнерства; 5) позитивне ставлення педагога до учня-партнера (підлітка). Варто зазначити, що перелік умов формування толерантного середовища підлітків у шкільному освітньому закладі, визначений в положеннях наукової праці С. Юдакіної [8], є досить широким, але не комплексним.

Ю. Богинська, Т. Байрак [1], як і С. Юдакіна, вважають, що педагог у контексті педагогіки партнерства на рівні «педагог-учень» є важливим суб'єктом формування партнерських взаємин підлітків через орієнтир на створення толерантного середовища. Автори вважають толерантність основою становлення успішного партнерства учнів. Партнерство і партнерська взаємодія розглядаються як синоніми досліджуваного поняття. Ю. Богинська, Т. Байрак вказують, що толерантні умови як основа партнерства можуть бути сформовані завдяки допомозі педагога на комплексному рівні і передбачають побудову та забезпечення цілісної системи взаємовідносин і заходів, включеної в основний освітній процес, життя класного колективу і в позаурочну діяльність учнів. Серед основних умов формування толерантного середовища підлітків у шкільному освітньому закладі Ю. Богинська, Т. Байрак [1] виділяють такі: 1) умови розвитку особистісно орієнтованих ознак учасників партнерської взаємодії, ознак паритетності учасників; 2) умови інтерактивного навчання партнерській толерантності підлітків. Потрібно зазначити, що, оскільки толерантність є елементом мотиваційно-ціннісної складової частини партнерських взаємин, то автори розглядають даний напрямок як пріоритетний під час проходження даного процесу. Крім того, оскільки існує вказівка на навчальну взаємодію, враховується когнітивний складник, який активізується з боку педагога у разі сприяння розвитку даного процесу.

Варто вказати, що В. Хрипун [6], як і С. Юдакіна, Ю. Богинська, Т. Байрак, вказує на те, що педагоги є суб'єктами сприяння формуванню партнерських взаємин підлітків і що цей процес пов'язаний зі створенням для останніх толерантних умов участі в даному процесі в шкільному середовищі. Окремо потрібно відмітити положення наукової праці В. Желанової [2], яка також звертає увагу на те, що толерантність є одним з елементів взаємодії між суб'єктами освітнього

процесу. Додатково варто звернути увагу на те, що авторка пропонує розглядати фасилітацію як процес взаємодії між зазначеними учасниками, складниками якої є людиноцентризм, емпатія, міжсуб'єктність тощо. Запропонований феномен фасилітації може, на нашу думку, розглядатись в умовах освітнього середовища як один з елементів партнерських взаємин, які ґрунтуються на засадах гуманістичного підходу в педагогіці.

Відповідно до твердження Л. Огородової [4] педагоги є суб'єктами становлення партнерських взаємин підлітків, які забезпечують проходження даного процесу завдяки активізації такої особистісної характеристики, як соціалізація. Отже, авторка розглядає допоміжну роль педагогів у проходженні даного процесу через призму мотиваційно-ціннісного, когнітивного та операційно-діяльнісного компонентів. У цьому контексті доречно говорити про соціалізацію. Дослідниця аналізує вказаний феномен в рамках синонімічних понять паритетних взаємин, паритетності, партнерства тощо. Можемо систематизувати основний перелік умов формування соціальних компетенцій (соціалізації), визначений в рамках підходу Л. Огородової [4], як основ паритетних взаємин підлітків шкільного освітнього закладу. Зокрема, серед вказаних умов авторкою виокремлено такі: умови розвитку когнітивного рівня соціальних компетенцій (соціалізації) в шкільному освітньому закладі; умови розвитку емоційно-вольового рівня соціальних компетенцій (соціалізації) в шкільному освітньому закладі; умови розвитку діяльнісного рівня соціальних компетенцій (соціалізації) в шкільному освітньому закладі.

На думку Г. Шигабетдинової [7], підлітки є суб'єктами формування вказаного феномену в межах міжособистісної взаємодії в рамках застосування рефлексивних умов поведінки. Дослідниця, як і багато авторів, розглядає феномен партнерських взаємин через призму партнерської взаємодії, партнерства. Авторка зазначає, що ефективно партнерство між суб'єктами взаємодії (в тому числі підлітками) може бути успішно налагоджене в умовах створення рефлексивної системи партнерства. Така система, на наш погляд, може бути сформована в умовах шкільного освітнього середовища в рамках використання педагогіки партнерства з боку учителя. За словами Г. Шигабетдинової [7], рефлексивне партнерство є типом конструктивної взаємодії, що ґрунтується на рефлексивному управлінні своєю поведінкою учасниками (саморегуляції), на співуправлінні ситуацією взаємодії і виробленням норм, правил, цінностей співпраці, що характеризується узгодженістю дій і розподілом відповідальності за результативність спільної діяльності, спрямованої на досягнення цілей учасників взаємодії. Ство-

рення рефлексивних умов партнерських взаємин, на наш погляд, є найбільш перспективним з точки зору результативності у дітей старшого підліткового віку, які здатні розуміти важливість взяття на себе зобов'язань. Заслуговує на розгляд підхід Г. Шигабетдинової [7] щодо створення механізму рефлексивних умов партнерських взаємин учасників (в тому числі й осіб підліткового віку в шкільному освітньому середовищі). За твердженням дослідниці, зазначений механізм може складатись з таких етапів: 1) етапу рефлексивного виходу (рефлексивне визначення можливості пошуку ресурсів вирішення проблемних питань в побудові конструктивної взаємодії); 2) етапу побудови образу ситуації взаємодії (моделі перспективної взаємодії); 3) етапу об'єктивізації визначення рефлексії; 4) етапу схематизації змісту рефлексорної поведінки; 5) етапу подолання відмінностей в репрезентації ситуацій, які виникають в процесі спільної діяльності у різних партнерів (підлітків); 6) етапу створення саморефлексивної системи партнерства. Слід констатувати, що підхід Г. Шигабетдинової стосовно порядку та характеристик впровадження рефлексивних умов партнерських взаємин може бути прийнятним для підлітків, особливо, якщо ці умови будуть комплексно використані в педагогіці партнерства з боку учителя.

Висновки і перспективи подальших розробок. У ході дослідження наведено систематизацію суб'єктів та напрямів їх сприяння формуванню партнерських взаємин підлітків в освітньому середовищі. Встановлено, що суб'єктами вказаної категорії можуть бути як педагоги шкільного освітнього середовища, так і підлітки, які навчаються та взаємодіють. Серед напрямів забезпечення розвитку вказаного феномену з боку даних суб'єктів виокремлено такі: конструктивістський розвиток, який забезпечується педагогом і включає три фази, які змінюються залежно від розвитку операційно-діяльнісної складової прояву даного процесу з боку партнерів-учнів; напрям розвитку педагогіки партнерства на рівні «педагог-учень» із застосуванням мотиваційно-ціннісної та операційно-діяльнісної складників; напрям розвитку толерантності, яка є складовою частиною мотиваційно-ціннісного компонента даного феномену; напрям активізації особистісної характеристики, яким є соціалізація, яка забезпечує розвиток мотиваційно-ціннісного, когнітивного та операційно-діяльнісного компонентів партнерських взаємин підлітків; напрям створення рефлексивних умов партнерських взаємин. До основних перспектив подальших наукових досліджень, на наш погляд, можна віднести розробку моделей поведінки суб'єктів сприяння формуванню партнерських взаємин в різних умовах шкільного освітнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богинская Ю.В., Байрак Т.А. Воспитание толерантности у подростков: формы и методы работы. *Педагогика: традиции и инновации*. 2015. С. 118–120.
2. Желанова В.В. Фасилітаційна компетентність майбутнього педагога: сутність і структура. *Інноваційна педагогіка*. 2021. № 1 (31). С. 87–90.
3. Кравченко О.М. Технологія «створення ситуації успіху» як складник педагогіки партнерства. *Початкова освіта: сучасні перспективи розвитку*. 2018. С. 16–19.
4. Огородова Л.Н. Содержание и структура социальных компетентностей подростков-школьников. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. № 4. С. 38.
5. Панюшкин В.П. Функции и формы сотрудничества учителя и учащихся в учебной деятельности : автореф. дисс. ... канд. психол. наук. М., 1984. 22 с.
6. Хрипун В. Партнерська взаємодія вчителя й учнів – ключ до саморозвитку успішного педагога. *Рідна школа*. 2010. № 1–2. С. 39–41.
7. Шигабетдинова Г.М. Партнерство как конструктивное взаимодействие: теоретическая экспозиция проблемы. *Фундаментальные исследования*. 2014. № 3–1. С. 193–196.
8. Юдакина С.И. Педагогические условия формирования толерантности учащихся. *Высшее образование сегодня*. 2013. № 6. С. 65–67.

REFERENCES

1. Boginskaya, Yu. V., & Bayrak, T. A. (2015). Vospitanie tolerantnosti u podrostkov: formy i metody raboty [Education of tolerance in adolescents: forms and methods of work]. *Pedagogika: traditsii i innovatsii*, 118–120 [in Russian].
2. Zhelanova, V.V. (2021). Fasylytatsiina kompetentnist maibutnoho pedahoha: sutnist i struktura [Facilitation competence of the future teacher: essence and structure]. *Innovatsiina pedahohika*, 1 (31), 87-90 [in Ukrainian].
3. Kravchenko, O.M. (2018). Tekhnolohiia “stvorennya sytuatsii uspiyku” yak skladnyk pedahohiky partnerstva [Technology “creating a situation of success” as a component of partnership pedagogy]. *Pochatkova osvita: suchasni perspektyvy rozvytku*, 16–19 [in Ukrainian].
4. Ogorodova, L.N. (2014). Soderzhanie i struktura sotsialnykh komptentnostey podrostkov-shkolnikov [Content and structure of social competence of adolescent schoolchildren]. *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya*, 4, 38 [in Russian].
5. Panyushkin, V.P. (1984). Funktsii i formy sotrudnichestva uchitelya i uchaschihsya v uchebnoy deyatel'nosti [Functions and forms of cooperation between teachers and students in educational activities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
6. Khrypun, V. (2010). Partnerska vzaiemodiia vchytelia y uchniv – kliuch do samorozvytku uspishnoho pedahoha [Teacher-student partnership is the key to a successful teachers self-development]. *Ridna shkola*, 1–2, 39–41 [in Ukrainian].
7. Shigabetdinova, G.M. (2014). Partnerstvo kak konstruktivnoe vzaimodeystvie: teoreticheskaya ekspozitsiya problemy [Partnership as constructive interaction: theoretical exposition of the problem]. *Fundamentalnye issledovaniya*, 3–1, С. 193–196 [in Russian].
8. Yudakina, S.I. (2013). Pedagogicheskie usloviya formirovaniya tolerantnosti uchaschihsya [Pedagogical conditions for the formation of student tolerance]. *Vyisshee obrazovanie segodnya*, 6, 65–67 [in Russian].